

Posudek vedoucí na disertační práci Mgr. Heleny Tůmové „Il commercio del marmo a Ravenna nella tarda antichità: I materiali del complesso di San Severo (Obchod s mramorem v pozdně antické Ravenně: archeologický materiál z komplexu San Severo)“.

Předložená disertační práce byla vypracována v rámci Smlouvy o společném vedení mezistátního doktorského studijního programu (Convenzione di cotutela di tesi del programma di dottorato di ricerca internazionale), uzavřené mezi Univerzitou v Bologni (Alma Mater Studiorum – Università di Bologna) a Univerzitou Karlovou v Praze. Za italskou stranu se jejího vedení laskavě ujal Prof. Andrea Augenti.

Na doporučení italské strany došlo k drobným úpravám v zaměření práce, která byla nově koncipována tak, aby mohlo být při jejím vypracovávání využito materiálu, získaného při archeologických výzkumech, prováděných v letech 2007-2011 archeologickým pracovištěm (Dipartimento di Archeologia dell'Università di Bologna) boloňské univerzity. Větší důraz byl v souvislosti s tím položen na sledování obchodních vztahů v Ravenně pozdně antického období, vycházející z provenience zde nalezených mramorů (eventuálně dalších druhů kamenů). Základem se staly fragmenty pocházející z baziliky a kláštera San Severo v ravenském přístavu Classe. Tyto kamenné artefakty byly podrobeny analýze z hlediska makroskopického, která byla doplněna a konfrontována s informacemi archeologického charakteru (nálezové okolnosti, dekorace, způsob opracování apod.). Pro přesnější určení provenience studovaného materiálu bylo využito spolupráce s Ústavem geochemie, mineralogie a nerostných zdrojů Univerzity Karlovy, jehož pracovníci prováděli analýzy geochemické a mineralo-petrografické.

Práce je rozdělena do sedmi kapitol: první se zabývá cílem práce a metodologií, druhá obecnými informacemi o historii Ravenny a o mramorech či jiných typech kamenů; třetí kapitola je zaměřena na vlastní analýzy zpracovávaných materiálů a srovnání s architektonickou dekorací, sarkofágy a se znalostmi týkajícími se provenience v Ravenně nalezené keramiky; ve čtvrté kapitole se autorka věnuje výsledkům analýz zpracovaného materiálu a jejich využití pro postihu významu Ravenny (a Classe) v obchodních vztazích ve Středomoří dané epochy; pátá kapitola si všímá spolií v mladší ravenské architektuře; šestou kapitolu tvoří závěry práce, sedmou bibliografie.

Druhá kapitola se soustřeďuje na historii Ravenny z hlediska jejího významu jako obchodního a politického centra v pozdně římské době, zvláštní pozornost je věnována politickým a obchodním vztahům s Konstantinopolí. Výklad o historii Ravenny doplňuje přehled literatury, který zachycuje vzrůstající zájem o Ravennu v průběhu 20. století až po současnost. V souladu se zaměřením práce se pozornost soustřeďuje hlavně na práce o plastice, poněkud stranou zůstává umělecké řemeslo (na příklad pro konsulární diptycha bývá Ravenna považována za jedno z výrobních center). Druhá část kapitoly se zabývá metodami užívanými pro analýzy mramorů (nebo kamenného materiálu obecně), opět

s podrobným přehledem literatury k tématu. Z uvedeného zřetelně vyplývá interdisciplinární charakter takového badání. Zároveň zde autorka podává přehled o druzích kamenů používaných v římské době a jejich provenienci. V Římě republikánského období byl podle Vitruvia první mramorový chrám Jupitera Statora v portiku Metella ze 2. poloviny 2.stol. př.Kr. (Stamper, J.W., *The architecture of Roman temples*, Cambridge 2005, 54). V dalším je rozebírána otázka importu polotovarů a problematika organizace těžby a obchodu s mramorem, připojeny jsou rovněž informace o lodní dopravě.

Třetí kapitola začíná přehledem historie basiliky San Severo a základním seznámením s materiálem, který byl předmětem zkoumání – jak autorka uvádí, jednalo se přibližně o 1000 fragmentů, pouze minimum jich však bylo nalezeno ve vrstvách náležejících k pozdně antickému období (5.-7.stol.). Poté jsou pojednávány jednotlivé druhy fragmentů v závislosti na jejich původním určení (opus sectile, architektonické fragmenty), zároveň s procentuálním zastoupením jednotlivých druhů kamenů a s výkladem o nástrojích užívaných při jejich opracovávání. Text je doplněn četnými fotografiemi, nejen sledovaných fragmentů, ale i srovnávacího materiálu.

Dále následuje oddíl o výsledcích makroskopických analýz, kde autorka kromě jiného upozorňuje na úskalí a nepřesnosti spojené s použitím výlučně této metody zkoumání a rovněž na četné analogie v materiálu užitém na jiných památkách Ravenny. Z připojených tabulek vyplývá, že ve studovaném materiálu převládají mramory, mezi nimiž jsou nejhojněji zastoupeny mramory „bílo-šedé“. Podrobně jsou pak rozebírány i jiné druhy kamenného materiálu –jejich původ, rozšíření v celé římské říši a v Ravenně speciálně.

V další podkapitole jsou uvedeny výsledky geochemických a petrografických analýz, které byly provedeny na třech vzorcích bílých mramorů pocházejících ze dvora kláštera San Severo. Jak vyplývá z textu i připojené mapy (obr. 230), potvrdily tyto analýzy maloasijskou provenienci fragmentů, v jednom případě se jednalo přímo o mramor prokonneský. Pozornost je věnována rovněž dalším kamenným produktům (architektonická dekorace, sarkofágy) pocházejícím z Ravenny a jejich rozboru z hlediska použitého materiálu. V případě architektonické dekorace převažuje materiál ze 6.století (obr.234, v textu je uváděna na str.189 kulminace v 5. až 6.stol.).

Zajímavá je partie, sledující import keramických produktů (jemná keramika, transportní amfory, lampy), který zároveň dokumentuje obchodní kontakty Ravenny s ostatními oblastmi. Jak lze vysvětlit převahu importů ze severní Afriky (s výjimkou amfor – viz. obr. 257, v nichž se z východu dováželo víno, olej a další komodity) téměř ve všech sledovaných obdobích, jestliže lodě stejně přivážely z východních oblastí kamenný materiál ?

Čtvrtá kapitola se soustřeďuje na obchodní styky Ravenny a jejich proměny v průběhu pozdně antického období. Podrobně je zaznamenáváno procentuální zastoupení jednotlivých

druhů kamenného materiálu v Classe (srov. rovněž obr.260). V dalším je zdůrazněn význam tohoto přístavu pro ekonomický rozvoj celé oblasti.

V páté kapitole jsou pojednávána spolia, zejména ve vztahu ke zkoumané lokalitě. V úvodu je shrnuta současná diskuse o významu použití spolií v pozdně antickém období. Je pravděpodobné, že oba uváděné důvody: symbolický význam i důvody praktické mohly hrát svou roli, preference jednoho z nich mohla souviset rovněž se vztahem dané oblasti (její společnosti) k antice; totéž potom platí i pro mladší období (srov. např. druhotné použití antických gem ve středověkých památkách).

Předložená práce dokládá autorčiny hluboké znalosti zvolené problematiky, péli při studiu literatury a rovněž pečlivost při psaní disertace; je opatřena bohatou obrazovou dokumentací, v níž nezanedbatelnou část představují autorkou sestavené grafy. Přínosem jsou analýzy kamenného materiálu z Classe, jeho klasifikace a určení provenience, které významnou měrou přispívají k doplnění celkového obrazu o ekonomickém postavení Ravenny v pozdně římské době.

Práci Mgr. Heleny Tůmové lze z výše uvedených důvodů plně doporučit jako podklad pro obhajobu za účelem získání titulu PhD.

V Praze dne 13.9.2013

Doc. PhDr. Iva Ondřejová, CSc.

Ústav pro klasickou archeologii FF UK

Giudizio sulla tesi di dottorato della candidata Helena Tumová

“Il commercio del marmo a Ravenna nella tarda Antichità: i materiali del complesso di San Severo”

La tesi di dottorato della candidata Tumová si presenta come un lavoro solido e bene articolato. La candidata prende le mosse da un inquadramento generale del sito di Ravenna e delle sue caratteristiche principali, in particolar modo rispetto alla presenza di manufatti in marmo relativi alla tarda Antichità. Il lavoro prosegue poi con l'analisi delle evidenze del sito di San Severo, a Classe. Anche in questo caso la candidata inizia con una esauriente sintesi degli studi e dei risultati raggiunti, per poi dedicarsi nel dettaglio alla sua ricerca personale: le analisi di vario genere (archeometriche e quantitative) sugli elementi in marmo rinvenuti nel corso delle campagne di scavo.

Vorrei sottolineare che questo è uno dei principali punti di forza del lavoro presentato dalla Tumová: la candidata ha infatti proceduto in prima persona alla realizzazione di numerose analisi, dopo avere svolto un paziente lavoro di selezione dei campioni; ha inoltre eseguito una importante quanto inedita campagna fotografica, presso il sito di San Severo così come in altri siti archeologici italiani, nei quali si è recata appositamente per la ricerca di confronti utili. I risultati di queste indagini sono di elevata qualità, e di notevole interesse. La documentazione prodotta è del tutto originale.

Più in generale, credo sia necessario rimarcare il lavoro di ampliamento della prospettiva svolto dalla candidata, che non si è limitata al campione del sito preso in esame, ma ha allargato lo sguardo anche alla decorazione architettonica e ai sarcofagi presenti in tutta la città e nel comprensorio di Ravenna. Il risultato è una pregevole opera di contestualizzazione del dato, che ha permesso alla candidata di tirare delle conclusioni molto più generali e congrue.

Altrettanto importante è il lavoro svolto nel quadro della comparazione tra importazioni di materiali litici e di manufatti in ceramica. Si tratta di un approccio estremamente innovativo ed interessante, che ha dato ottimi risultati. Basti vedere il grafico inserito a p. 211 della tesi, che mostra chiaramente i rapporti quantitativi esistenti tra le due categorie di materiali, e allo stesso tempo dimostra senza lasciare spazio ad alcun dubbio l'esistenza di un picco nel corso del VI secolo ed il successivo calo delle importazioni, che toccano il livello più basso nel corso del VII secolo. Si tratta di una ulteriore conferma di tendenze già note, qui ulteriormente sostanziate, e che indicano ancora una volta la particolarità del contesto ravennate (a Roma il grafico sarebbe ben diverso, soprattutto per quanto concerne il VI secolo).

In sostanza, e per concludere, a mio parere questa tesi è un ottimo passo avanti nella conoscenza del problema delle importazioni e della lavorazione del marmo a Ravenna nella tarda Antichità. La candidata è riuscita pienamente nel suo intento, delineando un quadro completo ed molto interessante, ed utilizzando un approccio al tempo stesso originale e stimolante. Si tratta inoltre di un lavoro che nel futuro potrà essere ampliato e suggerire nuove piste di ricerca in numerose direzioni, anche semplicemente ampliando l'entità del campione o individuandone di nuovi.

Trovo che tutti questi siano importanti elementi di valore di questa tesi, che da parte mia ritengo assolutamente in grado di essere considerata come elemento base per il conseguimento del titolo di Ph.D. da parte della candidata, sig.ra Helena Tumová.

Ravenna, 15.9.2013

Prof. Andrea Augenti

Università di Bologna

Dipartimento di Storia Culture Civiltà

Cattedra di Archeologia medievale